

УДК 658:65.012.8:339

DOI: 10.60022/2(7)-8S

Штангрет Андрій Михайлович

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та маркетингу у видавничій справі
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Shtangret Andriy

Doctor of Economics, Professor
Professor of the Department of Management and Marketing in Publishing and Printing
National University «Lviv Polytechnic», Ukraine
ORCID: 0000-0001-5179-4996

Рєпа Ярослав Володимирович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри менеджменту та маркетингу у видавничій справі
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Rєpa Yaroslav

PhD Student
Department of Management and Marketing in Publishing and Printing
National University «Lviv Polytechnic», Ukraine
ORCID: 0009-0005-0327-0430

ПРАКТИКА ОЦІНЮВАННЯ КОРУПЦІЇ ЯК ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Анотація. Черговий етап військової агресії Російської Федерації спричинив перерозподіл бюджетних видатків України на користь оборони. Фінансування соціальної сфери відбувається за рахунок міжнародних грантів і кредитів. Підставою для надання фінансової та іншої підтримки є бачення захисної місії України стосовно інших країн Європи. Рівень корупції та антикорупційна активність виступають незмінними індикаторами рівня суспільного розвитку, що сьогодні визначають інтенсивність іноземної допомоги. Уточнено історичні підвалини виникнення та сучасне сприйняття корупції, зокрема в частині виділення кількох ключових підходів, які комплексно характеризують це явище і як загрозу для економічної безпеки держави. Уточнено характеристики національної моделі корупції. Критично розглянуто підхід оцінювання корупції, що передбачає розрахунок інтегрального індексу. Виявлено критичний рівень корупції в Україні з незначними позитивними змінами за рахунок зрушень у суспільному несприйнятті та покращенні антикорупційного законодавства.

Ключові слова: корупція, економічна безпека держави, військові дії, загроза, антикорупційні органи, інтегральний індекс, індикатор.

THE PRACTICE OF ASSESSING CORRUPTION AS A THREAT TO THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Abstract. The latest stage of military aggression by the Russian Federation has led to a reallocation of Ukraine's budget expenditures in favor of defense. Social sector financing is now largely supported by international grants and loans. The justification for this financial and other forms of assistance is based on the perception of Ukraine's defensive mission for the protection of other European countries. The level of corruption and anti-corruption efforts serve as consistent indicators of societal development, and currently, they are key determinants of the volume and intensity of foreign aid.

The purpose of this article is to create a qualitative informational foundation for anti-corruption activities through a critical review of existing practices for assessing corruption, particularly by using composite (integral) indices.

To deepen the understanding of corruption and improve the methodological framework for its assessment, the following methods were used: induction and deduction, comparison and systematization — to examine the essential characteristics of the concept of “corruption”; synthesis and analysis — to critically review

known practices for calculating integral indicators that reflect corruption levels from various perspectives; morphological analysis — to refine evaluation parameters necessary for generating an informational basis for anti-corruption measures; graphical methods — to visually present theoretical and methodological material; and abstract-logical methods — for theoretical generalizations and research conclusions.

The article clarifies the historical foundations and current perception of corruption, including the identification of several key approaches that comprehensively characterize it as a threat to a state's economic security. It also outlines the specific traits of Ukraine's national model of corruption, including nepotism, the influence of financial-industrial groups on the legislative, executive, and judicial branches, as well as "cover-ups" and "sponsorship" of law enforcement agencies' structural units.

A critical review is provided of the corruption assessment approach based on the calculation of an integral index. The strengths and weaknesses of this method are examined. Key advantages include the high reliability of the assessment due to the use of a wide range of indicators sourced from independent international organizations. However, its limitations are associated with the inability to fully account for the unique characteristics of a country's national corruption model. The study reveals a critical level of corruption in Ukraine, with only minor positive changes observed — mainly due to shifts in public attitudes and improvements in anti-corruption legislation.

Keywords: *corruption, economic security of the state, military conflict, threat, anti-corruption bodies, integral index, indicators.*

Постановка проблеми. З початку 2022 року поміж загроз для економічної безпеки України вищу пріоритетність набула військова агресія. Особливістю цієї ситуації є те, що інші загрози через війну трансформувалися, тобто набули нових варіантів реалізації, що загалом ускладнило застосування напрацьованих раніше програм дій суб'єктами безпеки. Корупція як явище, яке присутнє в кожній країні, також змінилася, набувши поширення в питаннях привласнення гуманітарної допомоги, оформлення документів для виїзду за кордон, ухилення від мобілізації тощо. Зважаючи на суттєвість впливу корупції такі трансформації не можуть залишатися без належної уваги, тобто для покращення антикорупційної діяльності необхідним є якісніше інформаційне забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На дослідженні сутності поняття «корупція» зосередилися такі науковці як Д. Бейлі [2], О. Демидюк [1], В. Криволапчуко [5], М. Мельник [3], Я. Погорілий [1], Р. Тучак [6], В. Цитряк [4] та інші. В їх публікаціях з'ясовано історичне підґрунтя виникнення й розвитку цього явища, а також сучасне сприйняття в різних країнах із відповідним уточненням засад виконання антикорупційних заходів для зменшення негативного впливу, зокрема на економічну безпеку. Попри це недостатньо уваги приділено питанню оцінювання корупції.

Метою статті є створення якісного інформаційного підґрунтя для антикорупційної діяльності на основі критичного огляду існуючої практики оцінювання корупції, зокрема з використанням інтегральних індексів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж зосередитися на питанні оцінювання корупції доцільно сформулювати цілісне бачення про цю загрозу економічній безпеці держави як явище, яке має глибокі історичні корені та сьогодні наявне в усіх без винятку країнах, але з відмінною інтенсивністю за рахунок особливостей сприйняття суспільством та результативності дій антикорупційних органів.

Змістова основа поняття «корупція» була сформована латиським словом «corruption», тлумачення якого визначало характер процесу псування й корозії, тобто погіршення матеріальної основи під дією зовнішніх та внутрішніх факторів. Таке первинне сприйняття корупції знаходимо у трактатах часів Давнього Вавилону. У період розквіту Стародавнього Риму через термін «corruptio» визначався широкий перелік злочинних дій, що об'єднував виявлені факти хабарництва, підкупу, наклепу, фальсифікування свідчень та загалом ігнорування прийнятих норм співіснування в межах громади. Нове змістова наповнення корупція отримала в Середньовіччі, коли в ході домінування впливу церкви її ототожнювали із гріхом, який може занапастити душу та ускладнити процес спасіння. Перша та наступні промислові революції спровокували збільшення ділової активності населення, а відтак корупція уже розглядалася як синонім гасла «я тобі – ти мені», що передбачав пошук компромісу між двома сторонами задля узгодженого й взаємовигідного досягнення інтересів. Водночас масштабування цього явища стало підставою для повернення до раніше існуючого негативного сприйняття, адже при зацікавленості двох сторін, втрати несло суспільство в наслідок порушення конкуренції й зменшення надходження у вигляді податків та платежів.

Сучасний етап характеризується неоднозначністю сприйняття через факт неможливості викоринення й суттєвості впливу із деградацією соціальних й економічних відносин без належної уваги й вчинення результативних антикорупційних заходів, які повинні мати суспільну підтримку. Відтак можна конкретизувати два варіанти сприйняття корупції. Вузьке обмежується до переліку статей, які законодавчо визначають корупційні правопорушення. Широке розуміння відмінне баченням цього явища з позиції суспільства, яке не обмежується чіткими критеріями суми хабаря чи характером вигоди, яку отримують учасники [1, с. 15]. Йдеться загалом про ситуацію, коли від дій двох сторін, результатом чого стає їх деструктивне збагачення, втрати несе суспільство через порушення законодавчо затверджених правил взаємоузгодженого існування.

Між вказаним вище вузьким та широким розумінням знаходиться максимально широкий спектр поглядів, який сформований в наукових публікаціях. Так, перший підхід передбачає уточнення сфери прояву корупції та інтерес її учасників. Так, Д. Бейлі уточнює, що йдеться про «...зловживання владою, використання її в особистих цілях, які не обов'язково повинні давати матеріальні вигоди» [2, с. 11]. Загалом в межах цього підходу наголос ставиться на те, що службова особа відхиляється у вчиненні своїх обов'язків, які визначені державою, на користь досягнення особистих інтересів. Осучасненим варіантом є те, що хабар не повинен бути в матеріальній формі, як і те, що вигоду може отримувати й третя сторона.

Другий підхід відмінний тим, що передбачає відхилення від типового вузького сприйняття корупції з позиції правопорушення на користь вчинення дій, що мають більш широке значення. Так, М. Мельник визначає корупцію як «...цілу систему зі складною структурою взаємопов'язаних елементів політичного, соціального, правового, ідеологічного, філософського і морального характеру» [3, с. 52]. Поміж прихильників цього підходу акцент на більш ширшому розумінні реалізується через уточненні характеру відповідальності за такого типу злочини. В. Цитряк вимагає розгляду корупції як «...поширеного деструктивного соціального явища, різновиду соціальної практики, що охоплює усю сукупність діянь, за які передбачається конституційна, кримінальна, цивільно-правова, адміністративна та дисциплінарна відповідальність (у тому числі порушення норм моралі) і полягає у задоволенні особами, які виконують публічні функції, приватних інтересів на підставі та завдяки цим функціям» [4, с. 98]. Цей момент важливий через необхідність більш ретельного підбору індикаторів, які не повинні передбачати виключно економічні збитки в конкретному випадку, а враховувати репутаційні втрати відповідної державної інституції, посилення соціального напруження, політичних дисбаланс тощо.

В межах третього підходу розуміння корупції тяжіє до розгляду її як загрози, що незмінно існує та реалізація якої може спричинити руйнування такої системи як держава. Так в монографії за редакцією В. Криволапчука корупція подається як «...розгалужена система злочинних відносин, яка вражає не тільки державні структури, кредитно-фінансову, зовнішньоекономічну систему, підприємницьку діяльність, а й усі ланки влади, ставить під загрозу конституційні права і свободи громадян, їхню безпеку та національні інтереси держави» [5, с. 16]. Хоча стосовно корупції як злочину характерним є розгляд кожного окремого випадку, але вагомість її впливу в якості загрози пропонується розглядати з позиції рівня діяння. Для прикладу, Р. Тучак вважає за доцільне розрізняти три аспекти досліджуваного поняття, тобто «політичний, соціально-економічний та правовий» [6, с. 205], коли усі вони визначаються вчинками представників вищої ланки управління державою у змові із особами кримінальної орієнтації, що створює перешкоди для досягнення національних інтересів. Зазначена позиція є підставою розуміти антикорупційну діяльність як важливу складову процесу забезпечення економічної безпеки держави.

Підводячи проміжні підсумки можна констатувати те, що корупція є багатоаспектним прихованим явищем, а відтак процедура його оцінювання вимагає комплексності, тобто врахування усіх аспектів за рахунок неупередженості думок й беручи до уваги суміжні процеси, які реалізуються з певним рівнем інтенсивності й вказують на вплив цієї загрози на економічну безпеку держави. Для прикладу, дані щодо частки тіньової економіки та динаміки прямих іноземних інвестицій можна отримати з метою опосередкованої характеристики рівня корупції. Ці моменти у поєднанні із фактом відсутності будь-якої прийнятої до широкого застосування методики оцінювання вказують на складність проблеми, яка вимагає комплексного підходу до вирішення, тобто як мінімум одночасного врахування усіх відомих практики з виявленням об'єднуючих результатів та відкидання крайніх відхилень.

Вище наголошувалося, що жодна країна не позбавлена наявності такого явища як корупція. Водночас вона характеризується варіативністю, яка реалізується в певній моделі. Для українського моделі корупції притаманні наступні особливості:

- «кумівство», в основі якого лежать сильні родинні зв'язки як додатковий фактор зміцнення

особистої позиції у владній ієрархії;

- суттєвий вплив створених у 90-х роках фінансово-промислових груп, що стало реалізацією форми зрощення бізнесу та влади;

- «кришування», виникнення якого було спричинено обмеженим фінансуванням органів правопорядку. Мало місце часткове покращення матеріально-фінансового забезпечення відповідних структур із паралельним особистим збагаченням окремих посадових осіб;

- «спонсорської підтримки», що в поточних умовах відбувається через допомогу бізнесу в боротьбі з російською агресією із посиленням різного характеру зв'язків, в тому числі й в питаннях покращення конкурентної позиції із порушенням ринкового механізму.

В цілому усі ці особливості вказують на унікальність української моделі корупції з необхідністю розроблення й застосування відповідних антикорупційних заходів.

Врахування специфіки національної моделі повинно уможливити більш якісне оцінювання рівня корупції, але це складно зробити на основі поширеної в інших країнах практики, коли українські варіанти перебувають на етапі розробки або апробації, прикладом чого є Методика НАЗК 2021 року, яка є підставою для щорічного виконання дослідження за назвою «Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширення» [7].

У відповідності до визначеної мети увагу буде зосереджено на практиці оцінювання корупції з використанням інтегральних індексів. Попередньо наголосимо на перевагах та недоліках, які притаманні для цього підходу. Визнаною є висока достовірність оцінювання за рахунок врахування значної кількості індикаторів, джерелом яких є незалежні міжнародні організації. Попри це, стандартизація в оцінюванні унеможлиблює якісне врахування особливостей національних моделей. В сукупності цей підхід є важливим орієнтиром, але потребує більш глибокого аналізування стосовно тієї ситуації, яка складається в певній країні.

Сьогодні поширеною є практика розрахунку інтегрального показника. Нами було відібрано лише кілька варіантів. Перший з них – індекс сприйняття корупції (CPI), значення якого щодо України графічно відображено на рис. 1.

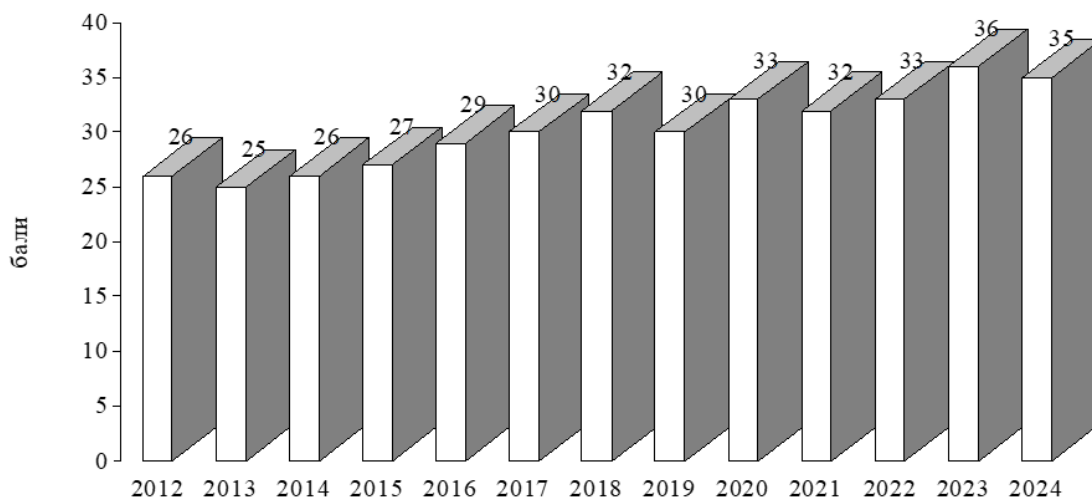


Рис. 1. Оцінювання корупції за CPI
Джерело: сформовано на основі [8]

CPI як й інші аналогічні варіанти оцінювання корупції передбачають результат у формі балів та рейтингового значення поміж країн стосовно яких велось дослідження. Ми надали перевагу даним щодо рівня корупції, вважаючи, що місце в рейтингу несе обмежену цінність. Для уточнення результат потрібно зазначити, що в CPI застосовується 100 бальна шкала, де 0 – це критичний рівень за якого державні інституції обмежено дієві через домінування корупції у всіх соціально-економічних процесах. Стосовно України помітна поступова позитивна динаміка, яка вказує на посилення негативного ставлення суспільства до будь-яких проявів корупції. Зважаючи на те, що сьогодні одною із ключових проблем залишається значна кількість біженців та незмінно високі темпи трудової міграції, то для порівняння зазначимо, що в Польщі рівень цього індикатора був 53 бали. Цей момент важливий, адже корупція визначає рівень безпекової ситуації в країні, а відтак є одним з критеріїв повернення біженців та обставиною, що визначає місце діяльності для значної частини економічно активних українців.

Міжнародний індекс прав власності (IPRI) нами був вибраний з метою демонстрації того, що характеристику корупції можна отримати завдяки окремій складовій інтегрального індексу. В складі IPRI розраховуються три субіндекси, один з яких – «правове та політичне середовище» – містить первинний індекс за назвою «контроль корупції» (рис. 2). Перевагою такого варіанту оцінювання є те, що корупція виступає як складова соціально-економічних процесів, а відтак утворюється можливість відстежувати цілісну картину з встановленням зв'язку поміж ключових трансформацій.

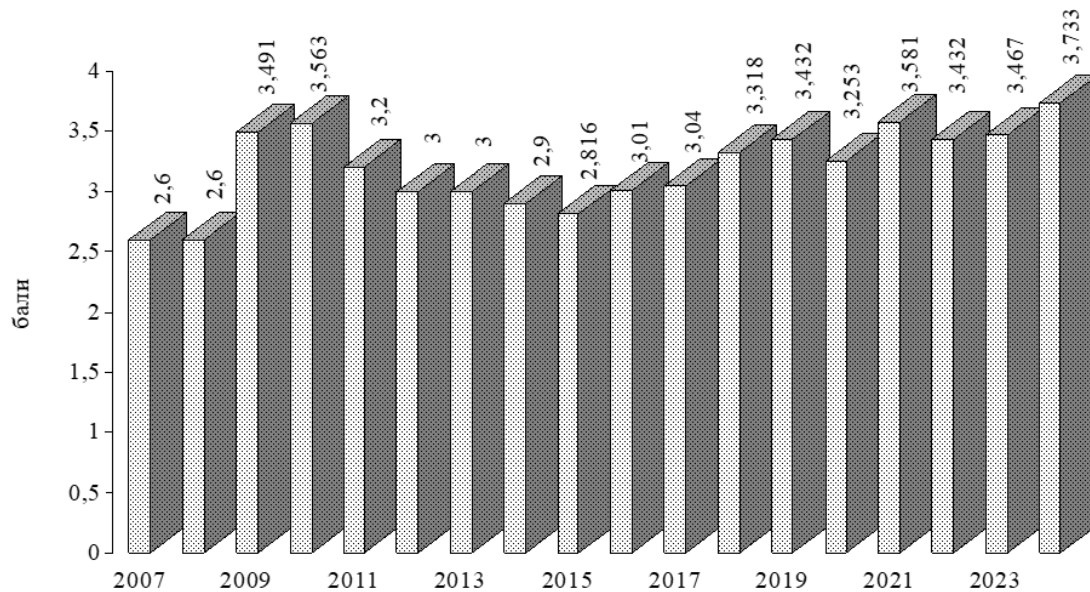


Рис. 2. Оцінювання корупції за IPRI (складова «контроль корупції»)

Джерело: сформовано на основі [9]

У відповідності до десятибальної шкали помітна позитивна динаміка індексу «контроль корупції», що синхронізується із результатами CPI стосовно: високого рівня корупції із поступальними позитивними змінами, що відбулися в умовах суттєвості впливу військової агресії, коли загострилося відчуття справедливості та необхідності використовувати усі наявні можливості, зокрема й ті, що раніше втрачалися через корупцію.

Третій інтегральний індекс – TRACE Matrix – відмінний від розглянутих раніше тим, що акцент ставиться на встановленні рівня ризику хабарництва (рис. 3). Кінцевий результат отримується за рахунок встановлення значень за чотирьома субіндексами, тобто «...взаємодія бізнесу та уряду; результативність дій антикорупційних органів; прозорість дій влади; громадських контроль» [10].

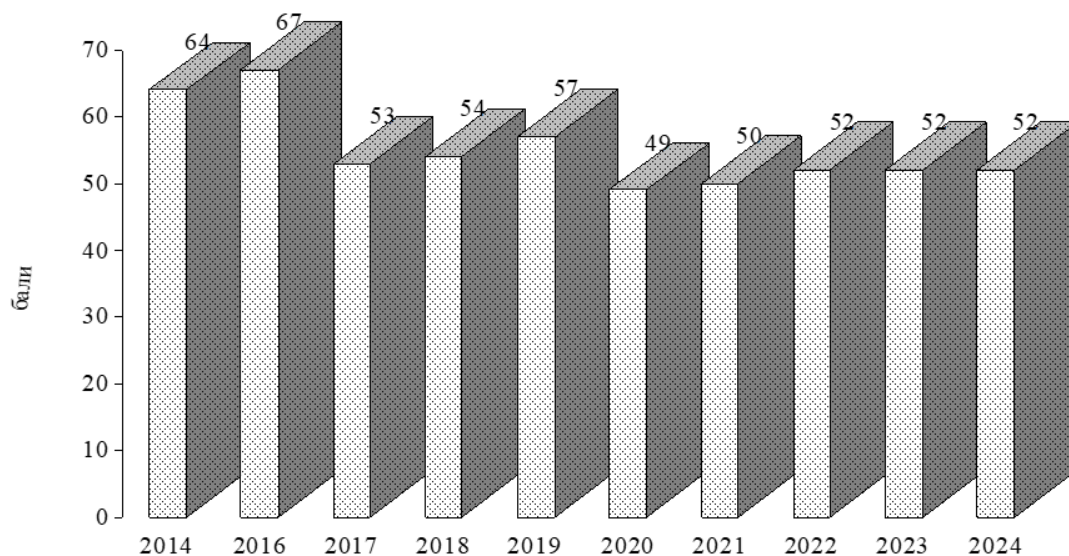


Рис. 3. Оцінювання корупції за TRACE Matrix

Джерело: сформовано на основі [10]

TRACE Matrix є важливим тим, що він є аналітичною основою, якою послуговуються іноземні інвестори. Стосовно України фіксується статичність ситуації, тобто і в подальшому високі ризики. Мінімальний поступ спостерігається лише стосовно однієї складової – громадського контролю.

Проведений огляд демонструє, що в межах оцінювання корупції з допомогою інтегрального індексу наявна варіативність, що в цілому дозволяє якісно охарактеризувати досліджуване явище. Відзначені вище негативні сторони у застосуванні цього підходу можуть бути як мінімум компенсовані за рахунок комплексності у застосуванні, а як максимум – послужити одним із компонентів оцінювання паралельно з соціологічним опитуванням та взаємодією з експертами.

Висновки. Ведення оборонної дій та післявоєнна відбудова вимагають залучення значних за обсягом фінансових ресурсів. Одним із незмінних ключових критеріїв для активності інвесторів був і залишається рівень корупції. Результати критично огляду одного із найбільш поширених підходів до оцінювання корупції, який передбачає розрахунок інтегрального показника, вказує на критично високий рівень ризиків для інвесторів. Позитивні зміни прослідковуються, але вони за своїми темпами не можуть вважатися достатньо вагомим аргументом. Зважаючи на те, що дефіцит фінансових ресурсів негативно впливає на економічну безпеку України, то суб'єкти безпеки повинні зосередитися на збільшенні результативності антикорупційних заходів. Значення первинних індикаторів вказують, що найбільшу загрозу несе політична корупція при поточній орієнтації антикорупційних органів на боротьбу з побутовими корупційними злочинами, масовість розкриття й покарання за які суттєво не впливає на загальну критичну картину. Зроблені узагальнення є підставою для спрямування наступних розвідок на розроблення антикорупційних механізмів у відповідності до результатів оцінювання корупції в Україні.

Література

1. Демидюк О. О., Погорілий Я. А. Аналіз сприйняття корупції в період дії воєнного стану в Україні. *БізнесІнформ*. № 1. 2024. С. 13–21.
2. Political corruption : a hand book / ed by A. J. Heldenheimer. Oxford : Transaction, 1985. P.15
3. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ: Юридична думка, 2004. 400 с.
4. Цитряк В. Я. Корупція та хабарництво: проблеми визначення та співвідношення понять. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 96–102.
5. Соціально-психологічні аспекти виявлення і попередження корупції та інших правопорушень серед працівників міліції : монографія / за заг. ред. В. О. Криволапчука. Вінниця : ВНТУ, 2009. 134 с.
6. Тучак Р. М. Корупція як соціально-правове явище. *Актуальні проблеми державного управління*. 2006. № 3 (30). С. 203–209.
7. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширення. Аналітичний звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ, 2024. URL : <https://dap.nazk.gov.ua/uploads/osr-83/sources/380-111340470-67a239fc55bdd.pdf> (дата звернення 29.07.2025)
8. Сприйняття корупції. Transparency International URL : https://ti-ukraine.org/ti_format/doslidzhennya/cpi/ (дата звернення 29.07.2025)
9. International property rights index Ukraine. Property Rights Alliance. URL : <https://internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine> (дата звернення 29.07.2025)
10. Trace bribery risk matrix. TRACE Matrix. URL : <https://www.traceinternational.org/trace-matrix?year=2014#109> (дата звернення 29.07.2025)

References

1. Demydiuk O. O., Pohorilyi Ya. A. (2024) Analiz spryiniattia koruptsii v period dii voiennoho stanu v Ukraini [Analysis of the perception of corruption during the period of martial law in Ukraine]. *BiznesInform* – *BusinessInform*, no. 1, pp. 13–21.
2. Heldenheimer A. J. (ed.) (1985) Political corruption : a hand book. Oxford : Transaction.
3. Melnyk M. I. (2004) *Koruptsiia – koroziia vlady (sotsialna sutnist, tendentsii ta naslidky, zakhody protydii)* [Corruption – corrosion of power (social essence, trends and consequences, countermeasures)]. Kyiv: Yurydychna dumk. (in Ukrainian)
4. Tsytryak V. Ya. (2009) *Koruptsiia ta khabarnytstvo: problemy vyznachennia ta spivvidnoshennia poniat* [Corruption and bribery: problems of definition and correlation of concepts]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current problems of state and law*, vol. 47, pp. 96–102.

5. Kryvolapchuko V. O. (ed.) (2009) *Sotsialno-psykhologichni aspekty vyiavlennia i poperedzhennia koruptsii ta inshykh pravoporushen sered pratsivnykiv militsii* [Socio-psychological aspects of detecting and preventing corruption and other offenses among police officers]. Vinnytsia : VNTU. (in Ukrainian)
6. Tuchak R. M. (2006) Koruptsiia yak sotsialno-pravove yavyshe [Corruption as a socio-legal phenomenon]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Current problems of public administration*, no. 3 (30), pp. 203–209.
7. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii (2024) *Koruptsiia v Ukraini 2024: rozuminnia, spryiniattia, poshyrennia. Analitychnyi zvit za rezultatamy opytuvannia naseleennia ta biznesu* [Corruption in Ukraine 2024: Understanding, Perception, Spread. Analytical report based on the results of a survey of the population and business]. Kyiv. Available at: [tps://dap.nazk.gov.ua/uploads/osr-83/sources/380-111340470-67a239fc55bdd.pdf](https://dap.nazk.gov.ua/uploads/osr-83/sources/380-111340470-67a239fc55bdd.pdf) (accessed 29 July 2025).
8. Transparency International (2025) *Spryiniattia koruptsii* [Perception of corruption]. Available at: https://ti-ukraine.org/ti_format/doslidzhennya/cpi/ (accessed 29 July 2025)
9. Property Rights Alliance (2025) International property rights index Ukraine. Available at: <https://internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine>
10. TRACE Matrix. (2025) Trace bribery risk matrix. Available at: <https://www.traceinternational.org/trace-matrix?year=2014#109> (accessed 29 July 2025)